

és külön erdélyi magyar színjátszás. Erdélynek lehetett külön életjele, lehettek, elsősorban a vallásgyakorlatra vonatkozó, eltérő törvényei, itt-ott különleges jogszokásai, a magyar kultúra, főként pedig a színház azonban azonos volt a Királyhágón innen és túl. A Habsburgok birodalmához tartozva, ugyanazok a rendeletek szabályozták a színházak életét, azonos volt standardizált műsoruk, főként pedig azonosak voltak a szintársulatok. Benke József Erdélyből jött, játszott Pesten és Budán és Miskolcon halt meg. De még akit élete első és utolsó éve a „kis hazá”-hoz kötöttek, az is megjárta Nagyvárad, Debrecen, Miskolc, nemegyszer Pest és Pozsony színpadjait is. Érdekes új adatot közöl a mű pl. Nagy János pályájának nagybányai indulásáról (44—49.); a „szürke kaputos” nemcsak Déryné *Naplója* révén, hanem mint Katona József *A rózsza* c. vígjátékának Nyalóczyja is bevonult az irodalomtörténetbe.

Igen becsesek a kisebb vidéki városok színház történeti múltját tisztázó adatközlések. Nagybánya mellett sorra kerül Szatmár, Szamosújvár, Dés, Máramarossziget, a Székelyföld. Külön érdekesség az 1807-i marosvásárhelyi Hamlet-előadás felderítése, annál is inkább, mert az első nagy magyar Hamlet, Kótsi Patkó játszotta a címszerepet.

Abban a korban, amellyel Enyedi foglalkozik, a Habsburgok birodalma különböző nyelvű népeket magába záró szervezett egység volt. Evvel nemzeti kultúránk sérelme nélkül szembe kell néznünk. A vidéki társulatok színvonalas műsora hivatalból a bécsi színházaké után igazodott, vigyáznunk kell azonban a színészek nemzetiségével. Nem valószínű, hogy az 1790-es háromtagú együttes Szatmáron a magyar színjátszás ottani első úttörője lett volna. A Moritz család monarchiabeli német színész-dinasztia, később sem különösen neves; a szatmári Möricz-György valószínűleg pantomimes volt. Felesége lehetett magyar születésű. A Stephani-k, vagy Stephanie-k és a Wessely-k ugyancsak évtizedeken át a monarchiát járó német színészcsaládok.

1802-ben, a francia forradalom kiváltotta nagy ijedség és a francia háborúk korában az ifjúság színházlátogatását megszigorították, de hogy a rendelkezést 1827-ben, az induló reformkor lelkes napjaiban, újra érvényesíteni akarta volna a Helytartótanács, amint ezt Enyedi egy régi újságcikkéből idézi, nem valószínű. (A Helytartótanács egyébként Erdély felett nem diszponált, csak a Gubernium.) Tanácsunk: újságcikkek tudományosra kozmetikázott közléseit sem forrásként (95., ill. 24. jegyzet), sem vitapartnerként nem szükséges figyelembe vennie (vö. 97.).

Társadalomtörténetileg érdekes a szamosújvári örmény polgárság színházellenes magatartása. Arról áruikodik ugyanis, hogy amíg a nemességet nyert örmény vezető rétegek kulturális beolvadása már teljes volt — példa rá Gyertyánffy, Déryné és Katona József barátja —, a jómódú, de tanulatlanabb polgári elem még szigorúan ragaszkodott a letelepedés korának szokásaihoz. — Erdemes volna tovább kutatni és a — sajnos! — Magyarországon is teljesen mellőzött műkedvelő színpadok adatait is összegyűjteni. Nem egy író, színész nyerte első színházi inspirációit pl. Eperjes, sőt a szerzőt közelről érintő Máramarossziget műkedvelői előadásain.

Egy-egy bosszantó sajtóhiba Enyedi könyvében is akad, mint majd minden mai sajtótermékben. Ilyen a Germanico-Hungarian Theatrum, vagy a királyi tábla praesens-e. (51., 56., 61.)

Egy induló kutatói pálya első összefoglaló alkotását üdvözljük Enyedi könyvében: az érdemes munkának kijáró megbecsüléssel köszöntjük.

Mályuszné Császár Edit

Petőfi koszorú. Versek, vélekedések, vallomások Petőfiről. Csanádi Imre válogatása. Bp. 1973. Magvető K. 599 l.

A Petőfi-évforduló gazdag irodalmában — új tanulmányok, népszerű életrajzok, részletproblémák megvilágítása közepette — ennek a szöveggyűjteménynek nyilván az volt a szándéka, hogy közvetlen megnyilatkozásban mutassa be Petőfi fogadtatását és utóéletét az irodalmi életben, a legújabb idő-
kig.

A gyűjtemény rendkívül érdekes és tanulmányos a csak némileg tájékozott, művelt olvasó és a szakember számára egyaránt. Talán nincs is még egy olyan antológiánk, amely valamelyik költőnknek-íróknak korabeli fogadtatását és utóéletét ilyen teljesen és drámaian mutatná be. A közel hatszáz lapot felölelő számtalan szemelvény, vers, levélrészlet közül nem egy most, ebben a kötetben kerül a nagyközönség elé, sőt még az irodalomban jártas olvasó számára is akadnak köztük kevésbé ismert, meglepő dokumentumok, amelyek az újdonság erejével hatnak (pl. Szemere Pál levele Petőfihez 1846-ból vagy „István öcsémek”, Petrovics Istvánnak bátyjával kapcsolatos versei). Hallatlanul érdekes — és minden idők szempontjából igen tanulmányos — nyomon kísérni, amint az 1840-es évek konzervatív közözlése összeütözködik Petőfi elementáris erejű tehetségével, amelyet nemcsak az újnak

minden irodalomtörténeti korszakban fel-lehető megértői (mint akkor Bajza, Erdélyi János, Dobrosy István, Vahot Imre), hanem műveltebb ellenfelei is kénytelenek elismerni (pl. Toldy Ferenc, Császár Ferenc, Nádaskay Lajos, Zerffi Gusztáv, Pulszky Ferenc).

A három időszakra osztott gyűjtemény első korszakában (Petőfi életében) egyszerre bites és plasztikus tartalmat ad annak a sokat emlegetett, de önmagában megfoghatatlan irodalomtörténeti közhelynek, hogy Petőfinak súlyos harcot kellett vívnia tehetségének és új költészeti irányának elismeréséért. Egy ilyen antológia önmagáért beszél azok számára is, akik kevésbé hajlamosak ezt a harcot aprólékos irodalomtörténeti művekben — vaskos életrajzokban vagy tudományos pályaképekben — nyomon követni. Ezek az adatok, megnyilatkozások — így: együtt — szinte még a szakember számára is új megvilágításba állítják nemcsak Petőfit, hanem Vörösmartyt, Tompát, Jókait, Szendrey Júliát stb. is. Az 1848/49-ben keltezett írások valóságos drámát tárnak fel, amely az olvasó számára annál izgalmasabb, mert maga a főszereplő (Petőfi) nem lép színre benne, nem szólal meg személyesen, mégis szüntelenül ott van a sorok mögött. Az is megfigyelhető ebben az időszakban, hogy Petőfi verseinek politikai-forradalmi tartalma milyen nehezen tudatosodik még azokban a barátaiban és híveiben is, akik a népköltőt magasztalják benne. Ezt a politikai tartalmat — néhány vájtfülű kortárson kívül, amilyen pl. Lauka Gusztáv — úgyszólván csak a politikai rendőrség és a kémjelentések veszik észre. Csanádi korántsem elégedett meg közismert idézetek újraismételgetésével, hanem — itt is, a többi időszakban is — egy egész korszak, egy-egy irodalomtörténeti pillanat teljes légkörét kívánja — és tudja — megvilágítani a gondosan összekeresett dokumentumokkal, nemegyszer jelentéktelenül hangzó nevek megnyilvánulásaival is.

A XIX. század második felében tanulságos tapasztalni, hogy az akkori konzervatívként számon tartott költőink közül nem egy Petőfi emlékének és egyik-másik eszméjének hí rajongója volt (pl. Lévy József, Kozma Andor). A XX. századi anyagban — az 1910 és a Petőfi-centenárium (1923) táján fellángolt szenvédeyes viták ismertebb anyagán kívül — főként az az érdekes, hogy ki miben magasztalja vagy marasztalja el Petőfi költészetét. Megkapó például a „megértés” Kosztolányi későbbi csodálata Petőfi iránt — nemcsak a *Szeptember végén* mesteri elemzésében, hanem a *Kedves légész* című (1935?) cikkében is. Élő költőink közül úgyszólván mindegyik írt valamit Petőfiről, — annál jellemzőbb, hogy a róla írt versekben miért emlékeznek róla, mit emelnek ki

költészetéből vagy egyéniségéből. A modern anyagból kiemelkednek Illyés Gyula, Hatvany Lajos és Simon István versei és szövegismérvényei. A gyűjteményt jó néhány külföldi író és költő verse (Pervomajszkij, Kezsun, Éluard, Neruda, Desliu, Uno Laht, Jeleleanu, Porumbacu, Beniuc) színezi nemzetközivé.

Az, hogy ez a gyűjtemény ilyen izgalmas, drámai olvasmánnyá állt össze, nyilván a szerkesztő érdeme is, aki a hosszabb prózai tanulmányokból is valóban a legérdekesebb, legfrappánsabb részleteket szerkesztette bele a gyűjteménybe, köztük gyönyörű szövegeket is. De nemcsak az anyag összegyűjtésében van jelen a szerkesztő. Csanádi fő szempontja világos: hogyan élt Petőfi a kortársak és az utódok tudatában és emlékezetében? De hogy ebből a válogatásból mindent túlzengően a forradalmár költő alakja bontakozik ki, dicsőítésekből és gánckokból egyaránt, abban Csanádi is „benne van”. Az eredeti szövegekből kiemelt, beszédes szemelvényecimek is a szerkesztő munkáját dicsérik.

Sikerült, izgalmas és hasznos antológia. Az a két kifogás, amely mégis szóba kerülhet a gyűjteménnyel kapcsolatban, mégis éppen antológia-voltával kapcsolatos. Az egyik az, hogy a kötet végére valamilyen — bármily szűkszavú — jegyzet kívánczolt volna a kötetben szereplő, Petőfiről emlékező szerzőkre vonatkozóan, a nem teljességgel irodalomtörténeti tájékozottságú olvasók számára. (Pl. ki az a Pajer Antal, honnan vette kérdőjelesen datált versét a szerkesztő? milyen alapon azonosította a Petőfi-korabeli névteleneket konkrét nevekkel? stb.) A másik megjegyzés: ez a kötet, amely végeredményben — természeténél fogva — az olvasók széles rétegeit érdekelhette volna (s ezt terjedelméhez képest nem túl magas ára is lehetővé teszi), erőteljesebb hírverést érdemelt volna. Ez azonban már aligha a szerkesztőre tartozik.

Makay Gusztáv

Sándor Petőfi: Blesky rozhněvané i krídla motýli. Odeon K. 96 l.

„Haragos villámok és pillangószárnyak” — idézi a *Dalaimat* az ötödik (!) cseh nyelvű, pompás kiállítású Petőfi-verseskötet. Ünnepi emlékezésnek készült, de a cseh hungarológia ékes bizonyítéka lett: a költeményeket izléssel és szakértelemmel válogató Richard Pražák a cseh—magyar kapcsolatok kiváló kutatója; 26 Petőfi-versen kívül a költőfordító Vilém Závada lelkes bevezetőjét, Illyés Gyula operaházi emlékbeszédének egy részletét, Pražák „Élet és életmű” című utószavát, valamint Rákos Péter a Kor-